

Fogyatékos hallgatók a pedagógusképzésben

A jelen írás bevezető része rövid, általános történeti áttekintést nyújt a fogyatékos hallgatók felsőfokú tanulmányait lehetővé tevő társadalmi és törvényi változásokról. Vizsgálja ezek jelentőségét, hatékonyságát, a fogyatékos emberek társadalmi befogadását az oktatáspolitikai változások mentén a rendszerváltást követően. Áttekinti a felsőoktatási intézményekben végbemenő, az esélyegyenlőség megteremtésére irányuló változásokat az intézmények akadálymentesítésének, a hallgatók megsegítésének, a képzési tervek változásainak vonatkozásában. Számba veszi azokat a hazai tanulmányokat, kutatásokat, amelyek a fogyatékos hallgatók felsőoktatási helyzetének vizsgálatával foglalkoztak az elmúlt években. Az írás záró része megkísérel, egy kutatási tervjavaslatot felvázolni, kiemelt figyelmet fordítva a Közép - Dunántúli egyetemének pedagógusképző karain tanulmányokat folytató fogyatékos hallgatók jövőképeinek vizsgálatára.

1. Fogyatékos hallgatók a felsőoktatásban

1.1 Történelmi előzmények

A fogyatékos személyek sokáig láthatatlan állampolgárként voltak jelen a magyar társadalomban. Ügyük nem vált közügyggyé, sajátos problémájuk megoldása a család feladata volt. Az 1998-ban kiadott XXVI. törvény a Fogyatékos Személyek Jogairól és Esélyegyenlőség Biztosításáról kiemelkedő hatást gyakorolt a társadalmi integráció elősegítésére. Az európai viszonylatban is nagy jelentőséggel bíró törvény magas szinten deklarálta a fogyatékos személyek egyenlő jogait az élet minden területén a többségi társadalom tagjaival. Nem tért ki azonban külön a felsőoktatási intézményekben jelen lévő, illetve oda felvételizni kívánó fogyatékos személyek speciális igényeire. Ennek oka, hogy az érvényben lévő felsőoktatási törvényben sem szerepeltek a fogyatékos hallgatókkal kapcsolatos feladatok. A '90-es évek közepétől a társadalmi változásoknak köszönhetően változott a fogyatékos személyek társadalmi megítélése, a gondozás módszerei. Bővültek a személyes élethez nyújtott szolgáltatások, a róluk való gondolkodásmód – *nem helyettük, velük együtt kell cselekedni!* A fogyatékos és nem fogyatékos társadalom kétpólusú világának egyesítése fontos társadalmi feladat napjainkban is. E feladat sikeres megoldásának egyik leghatékonyabb, esélyteremtő intézménye lehetne az oktatási rendszer. Az oktatási intézmények nemcsak a szocializációs színterek szerepeit töltik be a társadalomban, hanem itt dőlnek el a munkaerő-piaci pozíciók. A felsőoktatási intézmény kiválasztása a társadalmi érvényesülés szempontjából meghatározó nemcsak az ép populációnál, hanem a különböző fogyatékosággal élni kényszerülő emberek életében is. Egy-egy karrierorientált szakmában szerzett diploma hosszú távon anyagi és társadalmi megbecsülést nyújthat mindenkinek. A fogyatékos személyek közoktatásban történő részvételének az 1993. évi LVIII.

Törvény adott lehetőséget. Amíg a fogyatékos gyermekek speciális gyógypedagógiai ellátása hazánkban évtizedek óta világviszonylatban is magas színvonalon folyt, addig a kilencvenes évek Magyarországon a felsőoktatásban való részvételüknek nem volt gyakorlata. Az 1993-ban kiadott felsőoktatási törvény nem szabályozta a fogyatékossgal élő fiatalok tanulmányait. E törvény szemléletes módon tükrözte azt a korabeli társadalmi szemléletmódot, amely mélyen alulértékelt a felsőoktatási intézmények személyiségfejlesztő, nevelő, szakmai szocializációt – kultúrát, szociális kiegyenlítődet – biztosító szerepét (Faragó, 2002). A törvényt 1996. júliusában módosította a jogalkotó, melynek nyomán a fogyatékos hallgatók integrációját előmozdító intézkedések hiányosságainak korrekciójaként a Felsőoktatási Tanácsadók Egyesülete – társadalmi szervezet – szakmai ajánlására külön paragrafusban került szabályozásra a felsőoktatási intézmények számára a hallgatók beilleszkedését és egészséges életmódját segítő szolgáltatások bevezetése, amelyhez azonban állami támogatási forrás és az ezzel foglalkozó szakemberek munkáját segítő országos koordináló szervezet nem kapcsolódott. A fogyatékos hallgatók speciális megsegítését hazánkban a *Student Servic* elnevezésű, 1996. október 23-án az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsész szakos hallgatói által létrehozott, az idők folyamán közhasznúvá vált társadalmi szervezet kezdeményezte. Az egyesület, különböző szolgáltatásokat nyújtott a hallgatóknak, és ezen belül a fogyatékos hallgatók érdekvédelmét is ellátta az egyetemen belül. Ebből a tevékenységből nőtt ki a *Fogyatékos Fiatalok Felsőoktatási Segítőközpontja*.

1.2. Esélyegyenlőség a felsőoktatásban

A fogyatékos és nem fogyatékos személyek közötti esélyegyenlősítés egyik kiemelt célterülete az oktatás–képzés. Az 1998. évi XXVI. törvény 13§-ának rendelkezése értelmében a fogyatékos személynek joga van az állapotának, életkorának megfelelő képzésben való részvételre. A felsőoktatási törvény kötelező feladatként határozza meg az intézmények számára a fogyatékossgal élő hallgatók támogatását. E támogatások az egyetemi / főiskolai évek alatt a különböző területeken és formában valósulnak meg.

1.2.1. A tanulmányok finanszírozása

Az ezredfordulón a felsőoktatásban mintegy 30.000 fő tanult; ebből a fogyatékossgal élő hallgatók becsült száma 300 fő volt az Oktatási Minisztérium 1998-ban kiadott tájékoztató felmérése alapján (Héra, 2005). Az egyre inkább erősödő „elfogadó” társadalmi szemléletmód a társadalom többi tagjával azonos életteret, munkához, szórakozáshoz és tanuláshoz való jogokat hirdetett az akadályozott emberek számára. A kormány 2000 nyarán, jóváhagyta a hallgatói térítésekről és juttatásokról szóló kormányrendeletet, mely szerint a juttatásokból minden felsőoktatási intézményben tanuló hallgató – a fogyatékos hallgatók is – részesülhetnek. A felsőoktatásban részt vevő fogyatékossgal élő hallgatók, esélyegyenlőségét a tanulmányaik megkezdéséhez, illetve folytatásához a

következő – időrendbe állított – rendeletek nyomán biztosították számukra a felsőoktatási intézmények:

- (1) A 120/2000.(VII.7.) Kormányrendelet alapján a mozgáskorlátozott és egyéb fogyatékos hallgatók után járó támogatás normatív támogatássá vált, melynek mértéke 84.000 Ft/fő/év összegre változott. Ebből az összegből finanszírozták az intézmények a képzéseken belül a fogyatékos hallgatók tanulmányainak megsegítésére a jeltolmács kirendelését, személyi segítők jelenlétét, az intézmények tulajdonát képező, hallgatók munkáját segítő speciális eszközöket.
- (2) A 2003. évi kormányrendelet 100 ezer Ft/fő/évben állapította meg a támogatás mértékét, majd az 50/2008. (III. 14.) Korm. rendelet módosítása 120 ezer Forint/fő/évben határozta meg a fogyatékos hallgatók után igényelhető normatív támogatás összegét.

1.2.2. Esélyegyenlőségi feltételek megteremtése

2002. szeptember 1-től hatályba lépett a 29/2002. (V. 17.) OM rendelet a fogyatékos hallgatók tanulmányainak folytatásához szükséges esélyegyenlőséget biztosító feltételekről. E rendelet kötelezettségeket írt elő a fogyatékos hallgatókat fogadó felsőoktatási intézmények számára az esélyegyenlőség biztosítását elősegítő intézményi szabályzat kötelező tartalmi elemeire vonatkozóan:

- (1) A fogyatékos hallgatók segítségét intézményi szinten biztosító koordinátor feladataira.
- (2) A fogyatékos típusa és mértéke szerinti, az intézmény által biztosítandó technikai, személyi, és szolgáltatási segítségnyújtásra.
- (3) Az engedélyezett, de az intézmény által nem biztosított személyi és technikai segítségnyújtásra és szolgáltatásra.
- (4) A speciális jegyzetet, illetve jegyzetet helyettesítő más felkészülést segítő technikai eszközök esetében a tankönyv- és jegyzettámogatás felhasználására vonatkozó szabályokra.

A rendelet kitér a tanulmányi kötelezettség teljesítésének az egyes fogyatékosági területekre vonatkozó esélyegyenlőséget biztosító feltételekre, kedvezményekre.

A 273/2006.(XI. 27.) kormányrendelet olyan változásokat tartalmazott, melynek következményeként megnövekedhetett a fogyatékos hallgatók száma a felsőoktatásban.

A 2005. évi CXXXIX. törvény kimondta, hogy minden magyar állampolgárnak joga van a törvényben meghatározott feltételek szerint a felsőoktatási intézményekben tanulmányokat folytatni, államilag támogatott vagy költségterítéses képzésben részt venni. A jogalkotási rendszer előnyben részesítette intézkedéseivel a fogyatékos hallgatókat, azonban bizonyos – a szakképesítés megszerzéséhez szükséges alapvető – tanulmányi kötelezettségek alól nem adhatott felmentést. A tanulmányok befejezését könnyítő kormányrendelet 2007. szeptember 1-jétől vált hatályossá:

- (1) A 79/2006.(VI. 6.) kormányrendelet alapján, aki fogyatékosága miatt nem képes az államilag elismert „C” típusú nyelvvizsga írásbeli teljesítésére, felmentést kaphat a „B” típusú (írásbeli) nyelvvizsga letétele alól.
- (2) 273/2006.(XI. 27.) kormányrendelet szerint a fogyatékosággal élő jelentkező minden jelentkezési helyén 8 többletpontra jogosult. Mindezek mellett a jogalkotó rendelkezik arról is, hogy a jegyzettámogatást a fogyatékosággal élő hallgatók tanulmányukat segítő eszközök beszerzésére is felhasználhassák. A kormányrendelet meghatározza, hogy amennyiben a hallgató fogyatékosággal élő, vagy egészségi állapota miatt rászorult, a rendszeres szociális ösztöndíj havi összegének mértéke nem lehet alacsonyabb, mint az éves hallgatói normatíva 20 % -a. A rendelet értelmében a hallgató szociális helyzetének megítélésekor figyelembe kell venni, hogy az egyénnek mekkora összeget kell fordítania különleges eszközök beszerzésére, fenntartására, speciális szükségleteire.
- (3) „A 237/2006. (XI. 27.) Korm. rendelet 22. § (3) bekezdésében foglaltak alapján a fogyatékosággal élő jelentkező minden jelentkezési helyén 50 többletpontra jogosult” (Fogyatékosággal élők a felsőoktatásban, 2009: 6). E rendelet nyomán, mint ahogyan azt az 1. ábra adatai is mutatják, ugrásszerűen, mintegy 905 fővel megemelkedett a fogyatékosággal élő hallgatók száma a felsőoktatásban az elmúlt évhez képest.

Év				
Fogyatékos Hallgatók száma (fő)	2002/2003.	2007/2008.	2009/2010.	2010/2011
	271	1176	1658	2134
Hallgatók száma (fő)	341 187	359 391	328 075	361 347
Nők	104 008	120 278	116 981	199 580

1. ábra: Esélyek és lehetőségek a fogyatékos fiatalok és fiatal felnőttek társadalmi integrációjában

Forrás: Laki Ildikó (2011: 5)

1.2.3. Akadálymentesítés

A fizikai környezet akadálymentesítése

A fogyatékos személyek jogait és esélyegyenlőségét biztosító 1998. évi XXVI. törvény egyértelműen rendelkezik a II. fejezet 5§ (1)-ban arról, hogy a fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre. A törvényben biztosított jogok gyakorlására a felsőoktatási intézmények az elmúlt évek során szerteágazó intézkedéseket tettek és tesznek napjainkban is. Jelenleg Magyarországon 69 felsőoktatási intézmény 1550

épületében folyik oktatás, ezek közül azonban csak 380 akadálymentes (Sulinet – PHARE Akadálymentesítési Pályázat, 2011).

Kommunikációs környezet akadálymentesítése

Az intézményi akadálymentesítés fogalma, nem csak a fizikai környezet akadálymentesítésére vonatkozik. Az egyes fogyatékosági típusnak megfelelő akadálymentes tananyag, segédeszközökhöz való hozzáférés, alkotmányos joga minden Magyarország területén tanuló polgárnak. Ennek ellenére, a speciális – fogyatékosági típusának megfelelő – taneszközök, tananyag zökkenőmentes biztosítása napjainkban sem megoldott még az egyes felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók számára. A speciális tárgyi eszközök beszerzéséhez, az egyéni szükségleteknek megfelelő, akadálymentes tananyagok biztosításához az intézmények nem rendelkeznek a szükséges fedezettel. Egyre kevesebb pályázatot írnak ki a speciális szükségletű hallgatók oktatási integrációjának elősegítésére. Az intézmények számára jelentős anyagi megterhelést jelent az elért eredményeik szinten tartására [1].

A kommunikációs akadálymentesítés a Magyar Civil Caucus 2010-es országjelentése szerint „igen lassan kezdődött meg, és azóta sem érte el a kívánt mennyiséget” (Magyar Civil Caucus, 2010: 55). A felsőoktatási intézmények kommunikációs akadálymentesítése esetleges és részleges, a jelző és tájékoztató berendezések alkalmazása nem elterjedt.

Az oktatási tartalmakhoz való hozzáférés egyenlő esélyének biztosítása információs társadalmunk egyik legfontosabb feladata. Az oktatási anyag nagy része az egyetemeken, főiskolákon, felnőttképzésben még napjainkban is papírformátumban érhető el, holott a hagyományos képi tartalmak mellett egyre több a multimédiás tananyag és a virtuális világokba ágyazott ismeretszerzési lehetőség (Jókai, 2011). Ismerve és beépítve a különböző fogyatékosággal élő csoportok sajátos igényeit az e-anyagokba, mindenki számára akadálymentessé válhatna a tananyag és a tanulási környezet elérése (pl. Braille-írású tájékoztatók, a kari honlapok akadálymentes verziója, digitális könyvtárak, nyelvi laborok, stb.).

Tanítás–tanulás akadálymentesítése

Képzési tervek az akadálymentes tanítás szolgálatában

A pedagógusképzés a felsőoktatásban, mint a társadalmi esélyegyenlősítés színterén, kétféle módon segítheti elő a fogyatékos személyek befogadását. Egyrészt többségi szakemberek képzésével, akik a fogyatékos emberekkel való foglalkozáshoz, mindennapi életvezetésük segítéséhez megfelelő szakképzettséggel rendelkeznek, másrészt pedig azzal, ha az ép értelmű fogyatékos személyek számára minél nagyobb arányú részvételi lehetőséget biztosít a képzésben, hogy később potenciális munkavállalókként érvényesülhessenek a munkaerőpiacon. A magyar felsőoktatás fogyatékos személyekkel foglalkozó szakemberképzési lehetőségeinek számbavételekor csak a fogyatékos gyermekekkel való foglalkozásra felkészítő gyógypedagógus képzés jelenik meg a köztudatban (Soós, 2002). Az elmúlt több mint tíz évben jelentősen megnövekedett a többségi

pedagógusképzésben a fogyatékos személyek életvezetésének megsegítésére irányuló továbbképzési szakok száma. A képzések 2001-től folyamatosan újabb szakokkal bővültek. A szakok ismertsége – elismertsége – állami finanszírozása sok esetben még várat magára.

A fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének növelését a tudás megszerzésében, társadalmi integrációjuk megvalósulását segíti a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány a felső- és felnőttoktatási rendszerbe beilleszthető képzések kidolgozásával. 2007-ben induló projektjében 60 képzési tervet dolgozott ki, melyeknek akkreditációja 2010-ben zajlott, négy nagy témaköré csoportosítva azokat:

- (1) *Egyetemes és akadálymentes tervezés:* a tervezésben, műszaki ellenőrzésben dolgozó szakemberek tudásanyagának bővítését tűzte ki célul.
- (2) *Társadalmi együttélés akadálymentesítése:* informatikai, szociális és egészségügyi szférában képző intézmények számára dolgozott ki tananyagokat, a társadalmi környezet tudatossá tételére.
- (3) *Jelnyelvi képzések és továbbképzések:* A jelnyelvi képzések kidolgozása lehetővé teszi az A1 típusútól a C1 típusú vizsgáig a jelnyelv elsajátítását. A képzés hiánypótló, mivel a jelnyelvi képzés OKJ-s, középszintű képzésként működött idáig. A nyelvi akkreditációhoz szükséges, hogy az adott nyelven (jelnyelv) egyetemi oktatók képzése folyjon – mindez nem megoldott még napjainkban. a jelnyelvi tolmácsolási és fordítási tevékenységek szakmai és képzési fejlesztése rendkívül fontos a siket és nagyothalló személyek információszerzési lehetőségeinek szélesítésében. (Kovács, 2010).
- (4) *Speciális képzésekért felelős témacsoport:* súlyosan, halmozottan sérült, siketvak, autista egyénekkel való kommunikációban segít.

Említést érdemel az a kezdeményezés, mely Magyarországon elsőként valósult meg 2009 szeptemberében, a „*SINOSZ (Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége) és az ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem) évek óta tartó együttműködésének eredményeképpen, a hallgatók négy félévig egyetemi szinten foglalkozhattak a jelnyelvvvel, a siket kultúrával, és megismerkedhettek a magyarországi siket közösség nyelvvel és kultúrájával*” (Magyar Civil Caucus, 2010: 151). A Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány TÁMOP 5.4.5. „A fizikai és info-kommunikációs akadálymentesítés szakmai hátterének kialakítása” című kiemelt projektje 2010-ben indult. A pályázaton belül megvalósuló továbbképzések célja a közoktatás, a felsőoktatás és a felnőttképzés területén tevékenykedő oktatók felkészítése, tanítási kompetenciáik fejlesztése a fogyatékos személyekkel történő kommunikációjukban.

A „*Képzők képzése*” projekten belül kidolgozták, valamint 2011. május 12- én átadtak speciális tananyagokat, tankönyveket, kiadványokat, melyek a fogyatékos emberek társadalmi integrációját elősegítő képzési segédletek. Több mint harmincféle tankönyv és kiadvány készült 500 példányban. A rendkívül széles területet átfogó tudásanyag nyomtatott és szerkesztett formában is hozzáférhető. A segédanyag lehetővé teszi a magyar fogyatékosügy újfajta, sokoldalú

megközelítését, és hozzájárulhat egy teljes társadalmi szemléletváltás elősegítéséhez (Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, 2011).

1.2.4. Esélyegyenlőséget biztosító kedvezmények a fogyatékos hallgatók számára

A felsőoktatási intézményekbe jelentkező, ott tanulmányokat folytató hallgatók a fogyatékoság típusát és mértékét igazoló szakvélemény alapján kérhetik a felsőoktatási intézmény engedélyét a tanulmányi kötelezettség teljesítésének könnyítésére vonatkozóan, mely a vizsgák alóli részleges vagy teljes felmentést, a vizsgák más úton történő teljesítését, valamint egyéb segédeszközök vizsgákon történő használatát jelenti. A mentesség kizárólag a mentesítés alapjául szolgáló körülménnyel összefüggésben biztosítható. A rendelkezések értelmében „*nem vezethet az alap- és mesterképzésben az oklevél által tanúsított szakképzettség, illetve felsőfokú szakképzésben a bizonyítvány által tanúsított szakképesítés megszerzéséhez szükséges alapvető tanulmányi követelmények alóli felmentéshez*” (Fogyatékosággal élő hallgatók a felsőoktatásban, 2009: 6). A jogszabályok egyértelműen előírják azokat az intézkedéseket és speciális szolgáltatásokat, amelyeket a felsőoktatási intézményeknek biztosítaniuk kell a fogyatékosággal élő hallgatók részére, a fogyatékosági típusuknak megfelelően [2].

A felvételi eljárásból fogyatékosága miatt nem zárható ki a fogyatékos személy. A tanulmányi és vizsgakövetelményekre vonatkozó szabályokról a hallgató-jelöltek tájékoztatása a jogszabályokban foglaltak szerint kötelező – ennek ismeretében viszont javasolható számukra a szak megváltoztatása.

2. Fogyatékos hallgatók felsőoktatási integrációjával foglalkozó hazai kutatások

A fogyatékosággal élő hallgatók felsőoktatási integrációjával az elmúlt tíz évben csupán néhány kutatás foglalkozott.

A Kurt Lewin Alapítvány és az Oktatási Jogok Biztosának megbízásából 2005-ben a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók helyzetéről készített felmérést. Az empirikus kutatás azt vizsgálta, hogy a fogyatékos hallgatók milyen problémákkal küzdenek a felsőoktatásban, illetve hogyan érvényesülnek az érintettek jogai az adott intézményben. Eleget tesznek-e felsőoktatási intézmények az esélyegyenlőség biztosítása terén a törvényi elvárásoknak? A kutatás vizsgálta továbbá, hogyan tudják ellátni feladataikat a fogyatékosügyi koordinátorok, milyen nehézségekkel találkoznak tanulmányaik során a fogyatékos hallgatók. A vizsgálat kiterjedt arra is, hogy a kutatási eredmények alapján milyen jogszabály-módosítás válhat szükségessé.

A Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány Akadálymentesítési Programrodája *1812. programkódú, Rochester program – modellkísérlet* című programja keretében a felsőoktatásban tanuló hallgatók véleményének és javaslatainak megismerését tűzte ki célul, tanulmányaik kommunikációs nehézségeivel és támogathatóságával kapcsolatban. A 2008-ban lefolytatott kutatás célja az volt, hogy az érintettek véleményének megismerésével

jobban tervezhető és használható legyen a tanulást támogató eszközrendszerek kifejlesztése és bevezetése.

A Semmelweis Egyetem és a MTA Szociológiai Kutatóintézete 2011 márciusában Laki Ildikó kutatásvezető irányításával vizsgálta a fogyatékos hallgatók felsőoktatásban való jelenlétét, a felsőoktatás és a fogyatékos hallgatók viszonyát. A kutatásban különös hangsúly helyeződött a fogyatékosügyi koordinátorok szerepének megismerésére, közreműködésük jelentőségére.

A kutatások földrajzilag jól behatárolható felsőoktatási intézményekben folyó pozitív integrációs tapasztalatokról, és nem országos szintű átfogó kutatásokhoz köthető eredményekről számolnak be. Az eltelt néhány év nem hozott túlzott elmozdulást a fogyatékos fiatalok felsőoktatási helyzetében, bár kétségtelen, hogy számos hatékony intézkedés született az integrációjukra vonatkozóan. Országos viszonylatban kiemelkedő eredményeket ért el a fogyatékos hallgatók egyenlő esélyeinek a megteremtésében az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, valamint a Pécsi Tudományegyetem, ahol az országban elsőként jött létre a 2005/2006-os tanévben „Támogató Szolgálat” az egyetem fogyatékkal élő hallgatói és oktatói életvitelének, közös munkájának a megkönnyítésére.

3. Fogyatékos hallgatók a Pedagógusképzésben

A magyar felsőoktatás sok változáson ment keresztül az elmúlt tizenöt évben. Az egyetemek, főiskolák folyamatosan bővítették oktatási kínálatukat. Egyre több szak – szakirány – kar jött létre a képzési kínálatok szélesítésére.

A felsőoktatás egyik legnagyobb képzési ága a pedagógusképzés. Különösen a tanárképzés kapcsolódik szorosan valamennyi szakterülethez. A hallgatói összlétszám negyedrésze tanul valamely pedagógus szakon, és a felsőoktatási intézményeknek mintegy a fele folytat pedagógusképzést – olvasható az új felsőoktatási törvénykoncepció tervezetében (2010: 15). Mindezt igazolni látszanak a 2011. évi felvételi tájékoztató adatai, amelynek alapján a rangsorban ez a nyolcadik legnépszerűbb képzési terület. 7966 hallgatóval (Felvi, 2011). A 2012. évi keresztfél éves felsőoktatási felvételi tájékoztató tovább igazolja a fentebb leírtakat. Az első helyes jelentkezéseket tekintve a jelentkezők 10%-a, 625 fő választotta a tanárképzést képzési területként, alapszakon, nappali képzésben (Felvi, 2012). A közoktatás hatékonysága, az oktatás-nevelés színvonala, a pedagógusok munkája mindig is a társadalmi érdeklődés középpontjában állt, így nem meglepő, hogy az egyik legkedveltebb hivatássá vált a pályát választó fiatalok körében. A pedagógusképző felsőoktatási intézmények felvételi és vizsgaszabályzata tartalmazza azokat a rendelkezéseket, melyeknek a felvételi eljárás során a fogyatékos hallgatóknak is meg kell felelniük. A főiskolai szintű végzettséget nyújtó óvodapedagógus / tanító / tanárképzés, Bachelor (Ba) képzés keretén belül folyik, míg a mester végzettséget (MA) az egyetemek pedagógusképző karain szerezhetik meg a hallgatók. Az óvodapedagógusi, tanítói végzettséget nyújtó alapképzésbe a hallgatói bejutást a felvételi tantárgyakon kívül

alkalmassági vizsga is nehezíti. Az alkalmassági vizsga egészségügyi alkalmasságot is vizsgál. Az egészségügyi alkalmasságot a háziorvos által – a felsőoktatási intézmények honlapjáról letölthető nyomtatványon – kell a hallgatójelöltnek igazoltatnia. Az óvodapedagógusi, a csecsemő-kisgyermekgondozó, tanítói szakokra történő jelentkezésnél az egészségügyi alkalmatlanság kizáró ok. Kizáró okok továbbá: diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, súlyos mentális, pszichés zavarok. Az egyes szakokra vonatkozó pályaalkalmassági követelmények teljesítése alól a fogyatékosokra tekintettel kedvezmény nem adható. Az alapfokú pedagógusképzésben, az egészségügyi pályaalkalmassági követelményeknek történő meg nem felelés miatt, a fogyatékosokkal élő hallgatók többsége nem vehet részt. A mesterfokú pedagógusképzés nem rendelkezik egészségügyi alkalmassági vizsgáról a felvételi eljárás során, viszont pályaalkalmassági vizsgálatot a 237/2006. (XI. 27.) Kormányrendelet értelmében a pedagógusképzés is előírhat minden szakán. Az ép értelmű, fogyatékosokkal élő fiatalok számára a pedagóguspálya lehetőséget jelenthetne a társadalmi érvényesülés és elfogadás felé. Kutatás keretén belül érdemes lenne vizsgálni, hogy az egyetemeink tanári mesterképzési szakain milyen arányban vannak jelen fogyatékos hallgatók. A mesterképzésnek számos olyan területe van ugyanis, ahol a különböző típusú fogyatékosokkal élő fiatalok is megfelelő képzettséget szerezhetnének, növelve esélyeiket a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedésben. Például: **agrárterületen** mint agrármérnök tanár; **művészetek** területén mint művésztanár; **műszaki területen** mint mérnök-tanár; az **informatika** területén mint mérnök-informatikatanár; a **gazdaságtudományok** területén mint közgazdász-tanár, azaz tulajdonképpen a felsőoktatás minden területe alkalmas lehetne a fogyatékosokkal élő emberek társadalmi, munkaerő-piaci integrációjának elősegítésére.

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem az idei tanévben 298 fogyatékosokkal élő hallgatót fogadott az egyetem különböző karain. Kimagaslóak a Természettudományi és Bölcsészettudományi Kar fogyatékos létszámadatai, mint ahogyan ezt a 2. számú ábra adatai is mutatják.

Eötvös Lóránd Tudományegyetem 2011 – 2012 Fogyatékos Létszámadatok – Karok szerint								
	Látás sérülé s	Hallá s sérülé s	Mozgá s sérülé s	Beszé d sérülé s	Diszlexia Diszgráfia Diszkalkul ia	Autizm us	Egyé b	Össze s
TTK	2	5	9	4	24	1	1	46
BTK	19	8	30	3	17	1	13	91
IK	3	3	4	0	14	3	3	30
ÁJK	4	2	6	0	6	1	0	19
TÁTK	8	3	12	2	10	0	0	35

BGGY K	7	6	9	1	12	0	1	36
PPK	11	7	2	1	14	0	0	35
TÓK	0	0	1	0	5	0	0	6
Össze- se- n	50	30	70	13	113	7	10	298

2. ábra: Fogyatékos hallgatók létszáma

Forrás: Kovács Krisztina - ELTE fogyatékosügyi koordinátor, 2012

A Pécsi Tudományegyetem volt a magyarországi egyetemek közül az első, mely a fogyatékos hallgatók létszámának növekedésével indokolva „Támogató Szolgálatot” hozott létre a speciális képzésű hallgatók megsegítésére. A Támogató Szolgálat az egyetem honlapján feltüntetve részletezi azokat a szolgáltatásokat, melyeket az egyetem nyújt a speciális képzési igényű hallgatói számára. E szolgáltatások a következők:

- (1) *Tanulmányokkal kapcsolatos szolgáltatásokra*
- (2) *Szállítószolgalat*
- (3) *Pályázatírás, tanácsadás*
- (4) *Egészségügyi ellátással kapcsolatos szolgáltatások*
- (5) *Fizikai ellátás*
- (6) *Mentális gondozás*
- (7) *Foglalkoztatás*

Az esélyegyenlőség magas szintű biztosítása révén a Pécsi Tudományegyetemen 2009-ben több mint kétszáz fogyatékkal élő hallgató tanult.

A Debreceni Egyetem, hasonló módon, honlapján részletes tájékoztatást ad a fogyatékkal élő hallgatók számára. A *Támpont Támogató Szolgálat* által konkrét segítséget nyújt a rászorulóknak, valamint elérhetőségeket ad meg a segítség igénybe vételéhez [3].

Debreceni Egyetem honlapján a *Támpont Iroda* a fentebb említett egyetemekhez hasonló módon, magas színvonalon biztosítja fogyatékos hallgatói számára az esélyegyenlőség megvalósulását. A Debreceni Egyetemet 2008 októberében a *Rochester Program* keretén belül elindult modellkísérlet bemutatására választották ki, melynek eredményeként itt valósult meg országos szinten elsőként a jegyzetelő szolgáltatás öt hallássérült hallgató részére.

A Szegedi Tudományegyetemen Egyetemi Életvezetési Tanácsadó Központ segíti a speciális szükségletű hallgatók esélyegyenlőségének megvalósulását. Az egyetemen 2010-től a személyes tanácsadás mellett online tanácsadás is működik, melyet e-mail és skype formában vehetnek igénybe az arra rászorulóok [4].

Országos szintű tapasztalat, hogy a felsőoktatásban tanuló fogyatékos fiatalok száma rendkívül alacsony. A 2012–2013. tanévtől várhatóan változnak a felvételi szabályok, illetve a főiskolák, egyetemek államilag finanszírozott helyei. A korábbi évek gyakorlatától eltérően 53 ezerről 30 ezerre csökkent az államilag támogatott helyek száma. Fontos változás, hogy 2012-től a hátrányos helyzetű, fogyatékkal

elő, gyermekét egyedül nevelő felvételiző nem kapja meg a korábban biztosított 50–25 pont többletet, csak 40–20 pontot (eduline, 2011). E kedvezőtlen intézkedések nyomán a hátrányos helyzetű csoportok – köztük a fogyatékos fiatalok – egyébként is csekély továbbtanulási esélyei még inkább csökkennek.

A pedagóguspálya közkedvelt foglalkozási ág a fiatalok körében, ennek ellenére nem áll rendelkezésre pontos adat arra vonatkozóan, hogy a közép- és felsőfokú tanárképzésben milyen arányban vesznek részt, illetve végzik el azt a fogyatékos hallgatók. Markánsabb jelenlétük a felsőoktatásban–pedagógusképzésben kétféle szempontból is jelentős lehetne a társadalom számára: *mint hallgatók* növelhetnék Magyarországnak, mint uniós tagállamnak az Európai Unió oktatási esélyegyenlőségre vonatkozó célkitűzéseinek való megfelelését, *mint munkaerő* csökkenthetnék a felsőoktatási intézményekre, mint munkáltatókra vonatkozó kiadásokat, melyet habilitációs hozzájárulásként a 25 főt meghaladó foglalkoztatóknak fizetniük kell, amennyiben nem alkalmaznak megváltozott munkaképességű munkavállalót. Ez az összeg 2010. január 1-jétől közel 1000000 Ft (964.500 Ft/fő).

4. Kutatási terv javaslat

Szűkebb hazánk, a Nyugat-Dunántúl kiemelten frekvenciált terület a munkavállalás szempontjából. Többek között ezért is fontos, hogy a munkavállalás kedvező feltételeit megteremtő szakemberképzésnek lokálpatrióta hagyományai legyenek. A hazai felsőoktatási intézmények egyike a Nyugat–magyarországi Egyetem, mely tíz karral működve jelentős részt vállal a hazai alsó–közép–felsőfokú pedagógusképzésből. Országos és regionális szerepű, nemzetközileg is jelentős felsőoktatási intézmény, mely a soproni székhelyű NyME és a szombathelyi BDF egyesülésével jött létre 2008. január 1-jén. A pedagógusképző karok rangsorában a 3. ábrán a következő helyeket foglalják el:

Összesített Abszolút Rangsor	
Rang (2009)	Intézmény
1.	Eötvös Loránd Tudományegyetem-BTK
2.	Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar
3.	Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Kar
38.	Széchenyi István Egyetem -GK
44.	Nyugat-magyarországi Egyetem -MÉK
50.	Széchenyi István Egyetem -ÁJK
53.	Nyugat-magyarországi Egyetem-BTK
55.	Nyugat-magyarországi Egyetem -EMK
60.	Nyugat-magyarországi Egyetem -KTK

76.	Nyugat-magyarországi Egyetem -FMK
91.	Széchenyi István Egyetem-MTK
98.	Nyugat-magyarországi Egyetem -TTMK
116.	Nyugat-magyarországi Egyetem -AK
123.	Nyugat-magyarországi Egyetem -MNSK

3. ábra: Egyetemi rangsor

Forrás: Szeghalmi Balázs (2010): Top 10: egyetemek és főiskolák megyei és hazai rangsora Diploma 2010/HVG.

A nagy múltú oktatási hagyományokkal rendelkező patinás hazai egyetemekkel szemben mindenképpen szükséges a Nyugat–magyarországi Egyetem szakmai kompetenciájának további erősítése, annak ellenére, hogy az egyetem 2011-ben a tíz legnépszerűbb hazai egyetem között volt, hiszen rendkívül nagy a felsőoktatásban is az expanzió, mely nemcsak a hallgatók kibővült létszámára, hanem az oktatás színvonalára is vonatkozik. A szakmai kompetencia-erősítés egyik hangsúlyos pontja lehetne a pedagógusképzésben részt vevő fogyatékos hallgatók oktatási–munkaerő-piaci esélyegyenlőségének növelése a régióon belül. A Nyugat–magyarországi Egyetem pedagógusképző karain tanuló fogyatékos hallgatói létszámokat 4. ábra színessel kiemelt kockái szemléltetik. A kutatási tervjavaslat megfogalmazását az egyetem karain végzett helyzetelemzés előzte meg. A helyzetelemzés, a kari koordinátorok által szolgáltatott adatok alapján, magában foglalta a fogyatékos hallgatók létszámának felmérését, a fogyatékos hallgatókra vonatkozó adatok kezelését, nyilvántartását. Összességében elmondható, hogy az egyetemi karokon nyilvántartott adatok hiányosak, mivel nincs az egyetemen belül egységes adatkezelés, nyilvántartás. A kari koordinátorok minden esetben a karokon tanító oktatók közül került kiválasztásra, nem függetlenített státuszban látják el feladatköruket. Időszakosan rendkívül sok munka hárul rájuk, ami miatt valamelyik alaptervékenység – oktatás vagy a kari koordinátori tevékenység – sérülhet.

Nyugat – Magyarországi Egyetem Pedagógusképző Karok						
Karnév	Székhely	Fogyatékos Hallgatók Száma				
		2007/200	2008/200	2009/201	2010/201	Össze -sen:
Apáczai Csere János Kar	Győr	8	9	0	1	57
Benedek Elek	Sopron	10	10	11	13	44

Pedagógiai Kar						
Bölcsészettudományi Főiskolai Kar	Szombathely		5	14	16	35
Erdőmérnöki Kar	Sopron		5	7	3	15
Faipari Mérnöki Kar	Sopron		1	2	3	6
Geoinformatikai Főiskolai Kar	Székesfehérvár	5	2	7	3	17
Közgazdaságtudományi Kar	Sopron		2	2	3	7
Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar	Mosonmagyaróvár		1	10	13	24
Természettudományi Főiskolai Kar	Szombathely		3	2	14	19
Művészeti-Nevelési és Sporttudományi Kar	Szombathely	4	12	11	14	41
Összesen: (fő)		31	53	82	99	265

4. ábra: Fogyatékos hallgatók létszáma a Nyugat-magyarországi Egyetemen

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A kari koordinátorokkal folytatott beszélgetésből kiderült, hogy a Nyugat-magyarországi Egyetemen tanuló fogyatékos hallgatók helyzetével, *oktatási-képzési problémáikkal, társadalmi és munkaerő-piaci integrációjukkal, pályakövetésükkel* nem foglalkozott kutatás. A frekvenciát munkaező-piaci területre való tekintettel vizsgálni kellene a fogyatékos hallgatók pályakövetésével az egyetem esélyegyenlősítési politikájának sikerességét a tanulmányok teljesítésére vonatkozóan, a képzések hatékonyságát a diplomás fogyatékos hallgatók munkavállalási helyzetét tekintve. Külön kellene vizsgálni a Nyugat-Dunántúl

felsőoktatási intézményeiben tanító, különböző fogyatékossgal élő oktatók arányát, társadalmi el/befogadásuk kérdését.

Az 5. ábra a Nyugat–magyarországi Egyetemen foglalkoztatott fogyatékos személyek számáról ad képet. Az adatokat elemezve megállapítható, hogy foglalkoztatási arányuk alatta marad a rehabilitációs törvényben meghatározott számadatoknak.

Fogyatékos Munkavállalók Száma a Nyugat – Magyarországi Egyetemen						
Év	2004	2008	2009	2010	2011	2012
Alkalmazottak létszáma /fő/	1850	1555	1444	1444	1444	1375
Nők (fő)	798	846	774	744	744	744
Fogyatékos személyek (fő)	7	4	2	2	2	7

*5. ábra: Fogyatékos foglalkoztatottak a Nyugat-magyarországi Egyetemen
Forrás: Nyugat–magyarországi Egyetem Esélyegyenlőségi Tervei 2004–2012 között*

Vizsgálni lehetne, hogy a régió többi felsőoktatási intézményében milyen szám adatok tükrözik a fogyatékos munkavállalók foglalkoztatási számarányát. A kapott adatokat az ország nagyobb egyetemeinek diplomás fogyatékos foglalkoztatottjainak adataival összehasonlítva átfogóbb kép rajzolódhatna ki a felsőoktatásban dolgozó fogyatékos munkavállalók magyarországi helyzetéről.

4.1. A kutatás célja

A kutatás célja a nyugat-magyarországi régió diplomás – pedagógusképzésben végzett – fogyatékos munkavállalóinak munkaerő-piaci integrációs helyzetének vizsgálata, mely kiterjeszhető lehetne valamennyi diplomás fogyatékos munkavállalási helyzetének régiós és országos szintű helyzetfeltáró vizsgálatára.

A téma időszerűségét indokolja, hogy a fogyatékossgal élő hallgatók egyre nagyobb arányban vesznek részt a felsőoktatásban, azonban nem készült országos szinten sem pályakövetés a munkába állásuk sikerességéről. Az Európai Unió fogyatékos személyek foglalkoztatására irányuló társadalmi törekvéseit a hazai foglalkoztatáspolitikai irányoknak is preferálniuk kell. A jelenleg a fogyatékos személyekre jellemző 10%-os foglalkoztatási arányt minden lehetséges eszközzel növelni kellene.

4.2. A kutatás várható eredménye:

- Áttekinthetőbbé, nyomon követhetőbbé válhatna a Nyugat–magyarországi Egyetem fogyatékos hallgatóira vonatkozó adatkezelés.
- Egységes, karonként azonos támogatási, szolgáltatási rendszer felállítása válna lehetővé a fogyatékos hallgatók oktatási esélyegyenlőségeinek vizsgálata nyomán.
- Munkavállalás szempontjából célorientáltabb képzések indítása a karokon.

- Az országban elsőként a Nyugat–magyarországi Egyetemen valósulna meg a fogyatékos hallgatók képzési hatékonyságvizsgálata, pályakövetése, munkaerőpiaci integrációjuk nyomon követése.
- A kutatás növelhetné a Nyugat–magyarországi Egyetem szakmai kompetenciáját, pozitív társadalmi megítélését, népszerűségét.

Összegzés

A magyar felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók helyzete lényegesen nehezebb az Európai Unió egyes államaiban tanuló fogyatékos hallgatóihoz képest. Ennek nem feltétlenül anyagi, hanem társadalmi szemléletmódbeli különbségekre visszavezethető okai vannak. A sérült emberekkel szembeni előítéletek gyökerei már az alapfokú oktatásban is megmutatkoznak, kedvét szegve a tanulástól a fogyatékkal élő gyermeknek. Számos esetben az anyagi és erkölcsi támogatás hiányával küzdő, fogyatékos gyermek a középiskolai tanulmányokig sem jut el, mert szülei anyagilag, nevelői pedig erkölcsileg nem tudják, vagy nem akarják támogatni. A középiskolában elsajátított ismeretek, meghatározóak a felsőfokú tanulmányok megkezdésénél. A fogyatékos gyermekek többsége azonban nem folytat középiskolai tanulmányokat, mert a fogyatékos gyermeket nevelő családok többsége súlyos anyagi nehézségekkel küzd, ami megnehezíti a gyakran megyeszékhelyeken, a szülői háztól távol található oktatási intézménybe történő bejutását a gyermeknek. A felsőfokú tanulmányokat megkezdő fogyatékos hallgatók sem mindig a képességeiknek, érdeklődési körüknek megfelelően választják meg a felsőoktatási intézményt. A továbbtanulásuknál, intézményválasztásnál fontos szerepet játszik a választott felsőoktatási intézmény fizikai akadálymentesítettsége, elérhetősége. Mindezeket igazolja a Kurt Lewin Alapítvány 2005-ben készített „*Fogyatékosággal Élők a Felsőoktatásban*” című kutatás záró tanulmánya is.

A fogyatékosággal élő hallgatók rendkívül alulreprezentáltak a felsőoktatásban még napjainkban is, annak ellenére, hogy számuk folyamatosan nő. E hallgatói kör problémái, melyek többek között a fizikai környezet; infokommunikációs akadálymentesítés hiányából erednek, nem jelent sürgető, megoldásra váró problémát a legtöbb felsőoktatási intézmény számára a fogyatékos hallgatók alacsony részvétele miatt. A probléma megoldását nehezíti, hogy az akadálymentesítésre kiírt hazai és nemzetközi pályázatok hallgatói létszámhoz kötöttek, melyre a felsőoktatási intézmények közül, az alacsony fogyatékos hallgatói létszám miatt csak kevesen tudnak pályázni, tovább szűkítve ezáltal a potenciális fogyatékos hallgatójelöltek számát.

A pedagógusképzés mint a felsőoktatás egy szakterülete még feltáratlan a fogyatékosággal élő hallgatók képzési részvételi arányát illetően. További kutatás adhatna választ arra a kérdésre, hogy a többségi társadalom tagjai által a továbbtanulás szempontjából rendkívül közkedvelt szakterületet mennyire találják vonzóknak a társadalmi érvényesülés, anyagi és erkölcsi megbecsülés szempontjából a felsőoktatásban tanuló fogyatékos személyek.

JEGYZETEK

- [1] Forrás: Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának Hivatala, 5312/2006 ügyiratszámom nyilvántartott jelentés.
- [2] Az alkalmazható segítségnyújtási formákat a Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban – Tájékoztató, 2009: 8–15 oldal tartalmazza részletesen.
- [3] Forrás: <http://www.unideb.hu/portal/hu/node/3066> [2012. március 10.]
- [4] Forrás: <http://www.eletv.u-szeged.hu/index.php/hu/rolunk/tortenet.html>

IRODALOM

- Berényi András – Juhász Péter – Fodor Gál Valéria – Mózes Bea (2009): A „1812 Rochester Program – Modellkísérlet” Című Programértékelő Záró Tanulmánya. [on-line] – Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány Budapest, 2009. december
<URL:http://fszk.hu/api/szakmai_anyagok/Rochester_zaro_tanulmany.pdf > [2012. 02 18.]
- Berta János (2010): Fogyatékkal élő hallgatók segítése. Pécsi Egyetem [on-line]
<URL:<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bvN1fJKAw6AJ:www.btk.pte.hu/menu/273/271+p%C3%A9csi+egyetemen+tanul%C3%B3+fogyat%C3%A9kos+hallgat%C3%B3k&cd=5&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=opera>> [2012. 03. 10.]
- Felvi.hu (2011.): Elmúlt évek statisztikái [on-line]
<URL:http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmUltEvek/elmult_evek.php?stat=8 > [2012. 03. 12.]
- Felvi.hu (2012.): A kerestféléves jelentkezők többsége mesterképzést választott [on-line]
<URL:http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/jelentkezo_k_es_felvetek/elemzes_2012k?itemNo=2> [2012. 03. 31.]
- Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban Tájékoztató (2009.) [on-line]
Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2009:6
<URL:http://www.okm.gov.hu/letolt/felsoo/felsoo_fogytaj_090213.pdf> [2012. 02. 23.]
- Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány (2011.) Lezárult a TÁMOP 5.4.5. kiemelt uniós projekt első és második szakasza [on-line]
Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Hírek 2011.május 17.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YG-Cdp72wWgJ:www.fszk.hu/index.php%3Foption%3Dcom_k2%26view%3Ditem%26id%3D73:lez%C3%A1rult-a-t%C3%A1mop-545-%E2%80%9Ea-fizikai-%C3%A9s-info-kommunik%C3%A1ci%C3%B3s-akad%C3%A1lymentes%3ADt%C3%A9s-szakmai-h%C3%A1tter%C3%A9nek-kialak%C3ADt%C3%A1sa%E2%80%9D-c%C3ADm%C5%B1-kiemelt-uni%C3%B3s-projekt-els%C5%91-%C3%A9s-m%C3%A1sodik->

[szakasza%26Itemid%3D18+fszk:+k%C3%A9pz%C5%91k+k%C3%A9pz%C3%A9se+2011.+m%C3%A1jus+12.&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=opera](#)> [2012. 02. 27.]

Fogyatékos személyek jogai vagy fogyatékos jogok (2010.) [on-line] Magyar Civil Caucus párhuzamos jelentése az ENSZ egyezményről SINOSZ – MDAC – FESZT Budapest, 2010:55

<URL:http://mdac.info/sites/mdac.info/files/hungarian_crpd_alternative_report.pdf> [2012. 02. 25.]

Héra Gábor – Kun Eszter – Ligeti György (2005): Fogyatékosággal élők a felsőoktatásban – Kutatási beszámoló [on-line] Kurt Lewin Alapítvány Budapest, 2005. május

<URL:http://kla.hu/uploads/media/kut_fofe.pdf> [2012. 02. 27.]

PHARE akadálymentesítési pályázat (2011.) [on-line] Sulinet

<URL:<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Uh--rj5p-1oJ:www.sulinet.hu/tart/fcikk/Keba/0/17525/1+akad%C3%A1lymentes%C3%ADt%C3%A9s+a+fels%C5%91oktat%C3%A1si+int%C3%A9zm%C3%A9nyekben&hl=hu&client=opera&gl=hu&strip=1>> [2012. 03. 26.]

Laki Ildikó (2011): Esélyek és lehetőségek a fogyatékos fiatalok és fiatal felnőttek társadalmi integrációjában [on-line] Budapest, 2011:5

<URL:http://www.socio.mta.hu/dynamic/laki_ildiko_fogyatekos.pdf> [2012. 02. 25.]

Soósné Dr. Faragó Magdolna (2002): A felsőoktatás lehetőségei a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének előmozdításában. [on-line] A Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület kiadványa a FETA VII. Országos Konferenciája alkalmából, Budapest, 2002

<URL:http://www.feta.hu/sites/default/files/Tanacsadas_az_eselyegyenlosegert.pdf>

[2012. 02. 20.]

Szeghalmi Balázs (2010): Top 10: egyetemek és főiskolák megyei és hazai rangsora. [on-line] Kisalföld.hu (2010. 01. 21.)

<URL:http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:p60BrsFFrkcJ:www.kisalfold.hu/gyori_hirek/top_10_egyetemek_es_foiskolak_megyei_es_hazai_rangsora/2137110/+magyarorsz%C3%A1g+egyetemei&cd=26&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=opera>

[2012. 02. 20.]